

Prinsjesdag en bedrijven: Operatie geslaagd, patiënt overleden?

Er zijn steeds meer tekenen dat de grootste krimp achter ons ligt, maar de recessie heeft grote gaten geslagen. Niet alleen in het overheidsbudget, maar ook bij bedrijven. Het internationale grootbedrijf kreeg de eerste klappen, maar zal vooraan lopen bij herstel. Het MKB moet het vooral binnenlands verdienen. Het herstel daar zal langer op zich laten wachten, ook omdat de overheid budgettair orde op zaken moet stellen. Het is verstandig dat de plafonds van de garantieregelingen voor het MKB worden verhoogd. Voor de gemiddelde MKB-ondernemer is er al veel gewonnen als de communicatie over het bestaan en toepassing van de regelingen wordt verbeterd.

Algemeen beeld VS en Eurozone

De economische situatie in de eurozone lijkt op die in de VS: na een extreem harde val in veel landen stabilisatie vanaf het tweede kwartaal van 2009. Verschillen zijn er natuurlijk ook. Dit jaar zal de krimp met 4¾% volgens het CPB groter zijn dan in de VS. De werkloosheid in veel Europese landen is veel minder hard gestegen dan in de VS, waardoor de arbeidsproductiviteit in de eurozone is gedaald, terwijl die inmiddels is gestegen in de VS. Dit is slecht nieuws voor de concurrentiepositie van de Europese economie. Voor volgend jaar verwacht het CPB een nulgroei van de reële economische activiteit. Net als in de VS zal de conjuncturele verbetering beperkt worden door minder uitbundige vraag van consumenten (die proberen meer te sparen) en doordat de buitenlandse vraag ook niet écht hard aantrekt.

Tabel 1: Kerngegevens Nederland 2009 en 2010

Mutaties in % per jaar	'09	'10
Goederenuitvoer (excl. energie)	-13¾	3
Particuliere consumptie	-2¾	-¾
Bruto investeringen bedrijven (excl. Woningen)	-14	-9½
Productie marktsector	-6¼	-¼

Bron: CPB, MEV 2010

Crisis-steunmaatregelen en MKB

In navolging op het grootbedrijf heeft het MKB steeds meer last van de recessie. In de COEN-enquête over het derde kwartaal zegt ruim de helft van de ondernemers de crisis te voelen, vooral door kredietbeperking en extra debiteurenrisico. Tegelijkertijd zijn er signalen dat het MKB nog weinig gebruikt maakt van het pakket steunmaatregelen van het kabinet. Volgens onderzoek van accountancy- en adviesbedrijf Grant Thornton vindt 40% van het Nederlandse middenbedrijf (20-250 werknemers) het pakket maatregelen onvoldoende. Bedrijven maken het meest gebruik van de laagdrempelige optie om BTW per maand af te dragen, versnelde afschrijvingen en de loonkostensubsidie voor speur- en ontwikkelingswerk (WBSO). Minst gebruikt zijn de uitbreiding van de staatsgarantieregeling voor kredietverlening aan het MKB en de exportkredietverzekering. Opvallend is dat bijna 4 op de 10 ondernemers niet weet of de overheid voldoende doet. Daarnaast zijn verschillende regelingen, zoals de deeltijd-WW waarvan de looptijd van de regeling gebaseerd is op het percentage van het personeel waarop de regeling van toepassing is (hoe hoger het aandeel, hoe korter de looptijd), in de praktijk moeilijk toepasbaar voor het gemiddelde kleinbedrijf met enkele mensen in dienst. Behalve een economisch, blijkt er dus ook een communicatie- en maatvoeringsprobleem te bestaan. Volgens plan worden drie belangrijke garantieregelingen voor het MKB –de Groeifaciliteit, de Garantieregeling Ondernemingsfinanciering en de Borgstellingsregeling– verruimd, vooral door het maximale bedrag waarop de garanties betrekking hebben te verhogen. Voor de gemiddelde MKB-ondernemer met ruim 7 fte zet dit niet zoveel zoden aan de dijk. Deze is meer gebaat met goede ondersteuning en advies.

Uitvoer: het kan verkeren ...

De uitvoer stond in het afgelopen decennium welhaast garant voor economische groei. Deze situatie is nu volledig omgeslagen. Door de vrije val van de wereldhandel is de uitvoer nu zelfs de grootste krimpfactor. Het kleinbedrijf neemt 6% van de export voor haar rekening, het middenbedrijf 13%. Dit verklaart waarom het grootbedrijf als eerste de klappen heeft opgevangen. Omdat de binnenlandse markt later zal aantrekken dan de internationale handel, zal het MKB later van het herstel kunnen profiteren.

Het marginale internationale herstel –volgend jaar verwacht het CPB een toename van de relevante wereldhandel met 2½%- betekent dat de Nederlandse uitvoer volgend jaar met 3% kan stijgen. Vooral de basischemie, de basismetaal- en de transportmiddelenindustrie worden sterk getroffen door de inzakkende wereldhandel. Minder slecht ging het in de voedings- en genotmiddelenindustrie. Door de laagconjunctuur neemt de behoefte aan internationale transportdiensten dit jaar sterk af. Ook buitenlandse toeristen zijn minder geneigd naar ons land te reizen. Aangezien de economische situatie volgend jaar nog onzeker is, zijn de vooruitzichten voor het toerisme voor volgend jaar weinig rooskleurig. Dit geldt zowel voor de toeristische bestedingen van Nederlanders (invoer van reisdiensten) als de bestedingen van buitenlandse toeristen in Nederland.

Tabel 2: Goederenuitvoer

<i>Excl. energie, % groei per jaar</i>	'09	'10
Uitvoervolume	-13¾	3
w.v. binnenlands geproduceerde uitvoer	-14¾	1½
w.v. wederuitvoer	-12½	4½
Relevant wereldhandelsvolume	-14¾	2½
Prijsconcurrentiepositie	1¾	0

Bron: CPB, MEV 2010

Nog geen herstel investeringsgroei

De bedrijfsinvesteringen hebben een grote klap gehad door het lage producentenvertrouwen, de productietेरugval, de lage bezettingsgraad en doordat bedrijven simpelweg minder geld

hebben om te investeren. De investeringen nemen dit en volgend jaar fors af, met resp. 14% en 9%. De grootste klappen krijgen de conjunctuurgevoelige investeringen in machines, computers en het wegvervoer. Naast een scherpe terugval van de aankopen van leaseauto's nemen ook de aankopen van nieuwe vrachtauto's af. In de afgelopen jaren nam het aantal ZZP'ers sterk toe, wat de investeringen in bestelwagens stimuleerde. Deze impuls zal fors afzwakken.

Het grootbedrijf tekent voor 54% van de investeringen. Het MKB investeert overwegend in andere goederen dan het grootbedrijf, zoals in gebouwen en steekt naar verhouding minder geld in transportmiddelen en in outillage. In uitgesproken MKB-sectoren zoals handel, horeca en de dienstverlening zijn machines en andere uitrusting minder belangrijk dan in de meer door het grootbedrijf gedomineerde industrie.

Tabel 3: Investeringsgroei 2008 en 2009

<i>% groei per jaar</i>	'09	'10
Machines en computers	-18¾	-11
Bedrijfsgebouwen	-11	-13½
Wegvervoermiddelen	-19¾	-16¾
Totaal bedrijven	-14	-9½

Bron: CPB, MEV 2010

Woningbouw in het slop

In geheel 2009 krompen de woninginvesteringen met ruim 12%, nu huizenbezitters onzeker zijn over de verkoop van hun bestaande woning. Het aantal verkochte nieuwbouwwoningen lag in het eerste halfjaar van 2009 45% lager dan in dezelfde periode in 2008. Het aantal op te leveren woningen zal afnemen tot 61.000 in 2010, het laagste aantal sinds 2003. Dit drukt de keten van bestedingen die op gang wordt gebracht door verhuisbewegingen. De investeringen in herstel en verbouw nemen naar verwachting in lichtere mate af (-4½% in 2010), omdat de financiering hiervan deels via corporaties loopt. De druk op de woningprijzen vermindert de mogelijkheid om woningverbetering met overwaarde te financieren. Van de binnenlandse bouwproductie wordt bijna 70%

door het MKB gemaakt, vooral in de woning- (nieuwbouw en onderhoud) en utiliteitsbouw. De grond-water-wegenbouw, die een steun in de rug krijgt door de versnelde investeringen in infrastructuur is voor het MKB van minder grote betekenis. Door het grote aandeel ZZP'ers telt het gemiddelde bouwbedrijf in het MKB minder dan vijf werkzame personen. Door de matige vooruitzichten en de sectorstructuur lijkt een 'stille shake-out' van vooral ZZP'ers in de bouw niet onwaarschijnlijk.

Tabel 4: Woningbouw 2009 en 2010

	'09	'10
Gereedgekomen nieuwbouw- woningen (x 1.000)	72	61
w.v. koopwoningen	51	43
Investeringen in woningen (% groei per jaar)	-12¼	-8

Bron: CPB, MEV 2010

Met Prinsjesdag worden niet specifiek *de economische ontwikkelingen in het MKB* toegelicht. Het EIM heeft onlangs min of meer gelijksoortige cijfers over 2010 gepubliceerd.¹⁾ Het beeld voor het MKB in 2010 ligt in lijn met de algemene tendens: minder negatieve cijfers dan in 2009, maar veel sectoren staan nog wel in de min. Het aantal zelfstandigen zal fractioneel toenemen (¼%), het aantal werknemers zal naar verwachting met meer dan 5% krimpen.

	<i>Afzet</i> ²⁾		<i>Winst</i> ³⁾	
Industrie	-1	(-6½)	+13¼	(-16¾)
Bouwnijverheid	-6¾	(-5¼)	-9¼	(-7½)
Groothandel	+0	(-7)	-1¾	(-20¼)
Detailhandel	-2¾	(-2½)	-10¼	(-10¾)
Autosector	-2	(-4¾)	+3	(-28¾)
Horeca/recreatie	-3	(-7½)	-½	(-8)
Transport	+0	(-5½)	+13	(-29¼)
Zakelijke d.	-¼	(-3¾)	+3½	(-5½)
Totaal MKB	-1¼	(-4¼)	+¾	(-9½)

1) Kleinschalig Ondernemen 2009, juni 2009 (www.eim.nl)

2) Volumemutatie 2010 (2009), % t.o.v. voorgaand jaar

3) Nominale mutatie 2010 (2009) % t.o.v. voorgaand jaar

Consumenten, of toch maar liever sparen?

Begin 2009 zagen we een forse omslag in de consumptieve bestedingen: de volle ernst van de crisis werd duidelijk, 'dankzij' onrustbarende werkloosheidsramingen en de vrije val op de beurzen. Over heel 2009 neemt de particuliere consumptie af met 2¾%. Uit het feit dat de koopkracht dit jaar nog met 1¾% toeneemt, blijkt dat er aanzienlijk meer gespaard is. Volgend jaar krimpt de consumptie met ¾%. De koopkracht zal iets (-¼%) afnemen, vooral omdat de gemiddelde contractloonsstijging vergeleken met de inflatie veel geringer zal zijn.

Traditioneel stellen we in perioden van laagconjunctuur vooral de aankopen van duurzame consumptiegoederen uit. Voor 2009 raamt het CPB een daling van de consumptie van duurzame goederen met bijna 10%. Maar ook aan voedings- en genotmiddelen besteden we minder dan vorig jaar, al is de afname dit jaar (ca 2%) veel kleiner dan bij de duurzame goederen. De nauwelijks conjunctuurgevoelige vaste lasten -vooral bepaald door beleid en het weer (energiekosten)- zullen volgend jaar licht stijgen, maar daarvan komt relatief weinig in de MKB-kassa.

Tabel 5: Particuliere consumptie 2008 en 2010

% groei per jaar	'09	'10
Particuliere consumptie, volume	-2¾	-¾
w.v. voedings- en genotmiddelen	-2	-¼
w.v. duurzame consumptiegoederen	-9¾	-7
w.v. vaste lasten (aardgas, wonen, zorg)	1	1½

Bron: CPB, MEV 2010

Arbeidsmarkt: Pijnlijke aanpassingen

Voorals in 2010 krijgt de arbeidsmarkt rake klappen. Het aantal ontslagaanvragen en faillissementen loopt sterk op terwijl het aantal vacatures krimpt. De crisis ontmoedigt personen om zich aan te bieden op de arbeidsmarkt, maar de werkgelegenheid in arbeidsjaren neemt nog sterker af. De terugval van de productie en winst heeft aanzienlijke gevolgen voor de werkgelegenheid met een krimp van

2½% in 2009 en 5¼% in 2010.

Ondanks de slechte conjunctuur daalt de werkgelegenheid niet in alle sectoren. Zorg en overheid kunnen nog op enige groei rekenen. De werkloosheid stijgt van 5¼% (405.000 personen) in 2009 naar 8% (615.000 personen) in 2010. Slecht nieuws, maar we blijven onder het niveau van ruim 10% van 1983 en 1984.

Volgens berekeningen van het EIM moet het MKB dit jaar rekenen op een krimp van de werkgelegenheid met 67.000 banen (-1½%). In 2010 zou het verlies 135.000 banen kunnen zijn (-4¾%).

Tabel 6: Arbeidsmarkt

<i>% groei per jaar</i>	'09	'10
Contractloon (incl. overloop)	3	1½
Loonvoet marktsector	2¾	2¾
Werkgelegenheid (arbeidsjaren)	-2½	-5¼
Werkloze beroepsbevolking (niveau)	5¼	8

Bron: CPB, MEV 2010

Winst en solvabiliteit aangetast

De winsten van het bedrijfsleven staan onder druk. Doordat personeelskosten vertraagd op de afzet reageren, lopen de arbeidskosten per eenheid product fors op. Ondanks enig herstel van de afzetprijzen daalt de kapitaalinkomensquote, het complement van de arbeidsinkomensquote, dit jaar naar verwachting met 2¼%. Om de winst aan te sterken, snijden ondernemers vooral in banen. Dit leidt in 2010 tot een stijging van de arbeidsproductiviteit en een toename van de kapitaalinkomensquote met 2¾%-punt. De solvabiliteit (eigen vermogen in procenten van het totale vermogen) ligt dit en volgend jaar ongeveer op hetzelfde niveau als in 2009. De solvabiliteit van het

Tabel 7: Winst en vermogensverhoudingen

<i>%</i>	'09	'10
Kapitaalinkomensquote marktsector	14½	18
Winstquote (productie in Ned.)	9	11¾
Rentabiliteit eigen vermogen	6	7¾
Solvabiliteit	46	46

Bron: CPB, MEV 2010

MKB ligt ca 5%-punten onder het cijfer van het totale bedrijfsleven. Naar sector gezien scoren vooral de bouw en horeca laag op solvabiliteit. Deze sectoren combineren dus een laag weerstandsvermogen met lastige marktomstandigheden.

In 2009 is de winstgevendheid van het MKB met bijna 10% afgenomen. Minder dan in het gehele bedrijfsleven en het winstherstel zal ook in 2010 bescheidener zijn (¾%). In 2010 zal de winstgevendheid voor het totale MKB licht toenemen met 0,75%. De sectoren die snel winstherstel vertonen bij de aantrekkende economie zijn de industrie en transport & communicatie.

Commentaar

De recessie grijpt in volle kracht het bedrijfsleven, dat orde op zaken zal moeten stellen (kostenbeheersing, herstructurering) om te overleven. Dat gaat onvermijdelijk gepaard met uitstoot van arbeid. De exportmarkt is voor het MKB minder belangrijk dan voor het grootbedrijf. Gezien het ontstaanspatroon van de huidige recessie is het dan ook logisch dat het MKB met enige vertraging reageert op de ontwikkelingen. Als we dat projecteren op de ramingen voor 2010 en verder, dan moeten we concluderen dat het MKB nog geruime tijd, en in ieder geval langer dan het grootbedrijf, nodig zal hebben voor herstel. Het is goed dat de garantieregelingen voor het MKB worden uitgebreid, maar net zo belangrijk is dat de regelingen in de uitvoering goed aansluiten op de schaal en problematiek van het MKB. Het kabinet staat voor een uiterst zware en gecompliceerde operatie om het gat van de recessie te dichten. Laten we zorgen dat de echte patiënt –het bedrijfsleven– ondertussen niet onder onze handen overlijdt.

september 2009

Willem van der Velden (030 - 2162478)

W.Velden@rn.rabobank.nl

www.rabobank.com/kennisbank